

MACHIAVELLİ’NİN “HÜKÜMDAR”I, PERESVETOV’UN “SULTAN”I; MACHIAVELLİ VE PERESVETOV’UN SİYASET FELSEFELERİNDEKİ BENZERLİKLER*

* * *

MACHIAVELLI’S “PRINCE”, PERESVETOV’S “SULTAN”; SIMILARITY BETWEEN THE POLITICAL PHILOSOPHY OF MACHIAVELLI AND PERESVETOV

Mustafa KUZUOĞLU**

ÖZ

XVI. yüzyıl, Rus edebiyat tarihi açısından önemli bir devirdi. Öğretici yahut bilgilendirici yazı türü olarak ifade edilebilecek *publisist* geleneğin yükselişi, Rus siyaset felsefesine dair ilk eserlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Dönemin müellifleri, ideal hükümdar algısına dair görüşlerini kaleme aldılar. İvan Peresvetov bu yazarlar arasında en dikkat çekeniydi. Nitekim IV. İvan’a sunduğu dilekçelerdeki önerilerin birçoğu, ilerleyen yıllarda gerçekleştirilmişti. Ayrıca “adalet inançtan üstündür”, “Tanrı inancı değil, adaleti sever” gibi söylemleri dönem için oldukça radikal ifadelerdi. Bununla birlikte Peresvetov, merkezi devletin ve çarlık gücünün pekiştirilmesini, diğer bir deyişle mutlakiyet yönetimini savunuyordu. Ona göre Fatih Sultan Mehmed kendi ülkesinde adaleti ve merkezi yönetimi tesis etmiş ideal bir hükümdardı; IV. İvan’ın yapması gereken Fatih Sultan Mehmed’in siyasetini kendi ülkesinde uygulamasıydı. D. Egorov, V. F. Rjiga, İ. İ. Polosin gibi araştırmacılar, Peresvetov’un düşüncelerinin kökenlerini Batı Avrupa’da aradılar. Filhakika Peresvetov, Moskova’ya gelmeden evvel batılı fikirlerin ve bilhassa Machiavelli’nin eserlerinin yayıldığı ortamla temasa geçmişti. Keza *Büyük Arzuhal* adlı eserinde sık sık, muhtelif krallıklardan özdeyişler getirdiğini ifade etmişti. Bu bağlamda araştırmacılar, Peresvetov’un Machiavelli’nin eserleriyle karşılaşmış olduğunu hatta IV. İvan’a takdim ettiği kitaplar arasında Machiavelli’nin eserlerinin bulunduğunu öne sürmüştü. Filvaki Peresvetov ile Machiavelli’nin ideal hükümdar tasvirleri birbirine benziyordu. İki düşünür de hükümdarın “askeri bilgeliğe” sahip olması, liyakate önem vermesi, şatafattan uzak durması, erdem ve bilgelik taşıması gerektiğini savundu. Merkezi bir idarenin tesisi, başkentin yeni ele geçirilen yerlere taşınması, devletin gerektiğinde baskı ve şiddetle yönetilmesi, yasalara sıkı bir şekilde bağlılık gibi hususlarda da benzer görüşleri paylaştılar.

Anahtar Sözcükler: *Peresvetov, Machiavelli, Hükümdar, siyaset felsefesi, Rus felsefesi*

* Bu çalışma 1-3 Haziran 2022 tarihlerinde Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından İzmir’de düzenlenen 1. Uluslararası Ege Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, İzmir.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3772-8129> ♦ e-Mail: kuzuoglu.mustafa@outlook.com

ABSTRACT

XVIth century was a significant epoch for the history of Russian literature. The rise of the *publist* tradition, which can be expressed as an educational or informative type of writing, led to the emergence of the first works on Russian political philosophy. The authors of the epoch drew up their views on the perception of the ideal ruler. Among these writers, Ivan Peresvetov stands out as the most notable figure. Many of the suggestions in his petitions were carried out in the following years. In addition, his statements such as “justice is superior to faith” and “God loves justice, not faith” were quite radical expressions for the epoch. On the other hand, Peresvetov defended the concept of the central state and the idea of strengthening the tsarist power. According to him, Mehmed the Conqueror was an ideal ruler who established centralized administration in his own country; What IV. Ivan had to do was to implement the policy of Mehmed the Conqueror in his own country.

Researchers like D. Egorov, V. F. Rjiga, I. I. Polosin sought the origins of Peresvetov’s ideas in Western Europe. Peresvetov engaged with Western ideas, particularly the works of Machiavelli, before coming to Moscow. He stated in his *Great Petition* that he often brought aphorisms from various kingdoms. In this context, Polosin claimed that Peresvetov had encountered Machiavelli’s works and he gave Machiavelli’s books to Ivan. Indeed Peresvetov’s and Machiavelli’s conceptions of ideal rulers were similar. Both thinkers argued that the ruler should have “military wisdom”, attach importance to merit, stay away from luxury, and possess virtue and wisdom. They shared similar views on issues such as the establishment of a central administration, the relocation of the capital to newly conquered places, the administration of the state by oppression and violence when necessary, and strict adherence to the law. Despite these similarities in the thoughts of both authors, this subject requires investigation, as no research has been published on it in Turkish and English literature.

Keywords: *Peresvetov, Machiavelli, Prince, political philosophy, Russian philosophy*

GİRİŞ

XVI. yüzyıl, Rus tefekkür tarihinde devlete ve ideal hükümdar anlayışına dair muhtelif fikirlerin oluştuğu dönemdir. Rus Düşünce hayatının inkişafında etkili olan temel unsurlardan biri, *publitsistika*¹ adı verilen geleneğin ortaya çıkmasıdır. XV. yüzyılda filizlenmeye başlayan bu edebiyat geleneği, başlangıçta kilise mensupları tarafından temsil edildi. İlk *publitsistler* ağırlıklı olarak metropolitler, başpiskoposlar, başrahipler, keşişler gibi ruhani kimselerdi ve bu dönemin telifatında dini tonlar hakimdi (Budovnit, 1947: 4). Daha sonraları *publitsistka* dini meselelerin hakimiyetinden sıyrılıp, politik problemlere ve sosyal düzensizliğe odaklandı. Bilhassa Yosif Volotskiy, Maksim Grek, Feodor Karpov, Yermolay Yerazm, Andrey Kurbskiy gibi birçok *publitsist*, ideal devlet ve hükümdar algısına dair görüşlerini kaleme aldılar. Bu devrin *publitsistleri* arasında en dikkat çeken isim İvan Semeoniç Peresvetov'du. Nitekim zikredilen müellif, devlet idaresine dair oldukça radikal fikirleri savunmuş ve düşüncelerini kitapçıklar halinde Çar IV. İvan'a takdim etmişti.

Öte yandan Rönesans dönemi Avrupası siyasi düşünce teorilerine dair ilk kapsamlı çalışmaların beşiği oldu. Thomas More, Jean Bodin, Martin Luther gibi düşünürler söz konusu alanda eserler neşretmişlerdi. Yine bu dönemdeki en çarpıcı düşünürlerden biri Nicollo Machiavelli idi. Keza bilindiği üzere Machiavelli, Avrupa siyaset felsefesinin en tartışmalı isimlerinden biri olmuş, teorileri muhtelif Avrupalı mütefekkirler ile sıkça kıyaslanmıştır. Ancak Machiavelli'yi Rusya'daki çağdaşlarıyla karşılaştırma girişimleri oldukça kısıtlı kalmıştır.

Birbirleriyle çağdaş düşünürler olan İvan Peresvetov ile Nicollo Machiavelli'nin temel ortak noktası, ideal devlet mekanizmasına ve hükümdar algılarına ilişkin fikirlerini

1 *Publitsist* edebiyat geleneği ya da Rusça adlandırmasıyla *publitsistika*, en genel manasıyla politik, sosyal ya da dini yaşantının sorunlarının tartışılmasına adanmış çalışmalar anlamına gelir. Bu türün öznesini *publicus* yani cemiyet oluşturur. Gayesi, toplumsal yaşantıdaki sorunları analiz edip yorumlarda ve çözüm önerilerinde bulunmaktır. Dolayısıyla taraflı, özel bir bakış açısını yansıtır bir görüş etrafında kamuoyu oluşturmayı hedefleyebilir. Geçmişteki hadiseleri yorumlayıp güncel siyaseti şekillendirme amacı taşıyabilir. *Publitsistika* hakkında detaylı bilgi için bk. Budovnit, I. U. (1947). *Russkaya Publitsistka XVI. Veka*. Moskova: İzdatelstvo Akademii Nauk; Lurye, Ya. S. (1960). *İdeologičeskaya Borba v Russkoy Publitsistke; Kotsa XV-Naçala XVI Veka*. Moskova: İzdatelstvo Akademii Nauk. Öte yandan bu geleneğin gelişimi kiliselerin mülkiyet hakkı hususundaki ve XV-XVI. yüzyılda ortaya çıkan sapkın dini hareketlere dair ihtilaflardan doğmuştur. Nil Sorskiy, Vassian Patrikyev, Yosif Volotskiy, Gennadiy Gonzov gibi müellifler bu meselelere dair fikirselle mücadele içerisine girmişlerdi. XVI. yüzyılda dini meselelere dair fikir tartışmaları için bk. Kazakova N. A., Lurye, Ya. S. (1955). *Antifeodalniye Eretičeskiye Dvijeniya Na Rusi XIV Naçala XVI Veka*. Moskova: İzdatelstvo Akademii Nauk; Ostrowsky, Daniel. (1986). Church Polemics and Monastic Land Acquisition in Sixteenth Century Muscovy. *The Slavonic and East European Review*, 64 (3), s. 355-379; Fennel, J. L. I.. The Attitude of the Josephians and the Trans-Volga Elders to the Heresy of the Judaizers. (1951). *The Slavonic and East European Review*, 29 (73), 486-509.

dönemin hükümdarlarına sunmuş olmalarıdır. Bununla birlikte aynı amaç doğrultusunda yola çıkan bu iki müellifin fikriyatlarında da muhtelif benzerlikler bulunmaktadır.

1. İVAN PERESVETOV VE NİCCOLLO MACHİAVELLİ'NİN BİYOGRAFİLERİNE KISA BİR BAKIŞ

1.1. İvan Peresvetov

İvan Peresvetov'un biyografisine dair malumat, onun hükümdara sunduğu kitapçıklardan elde edilmektedir. Ancak zikredilen kitaplar haricindeki kaynak yetersizliği, onun yaşam öyküsünü kapsamlı bir şekilde izah edebilmeye olanak vermemektedir. Yine de eserlerinde verdiği bazı bilgiler ışığında biyografisinin genel bir çerçevesini çizmek mümkündür.

Peresvetov'un hayatının erken dönemlerine ilişkin bilgiler bulunmamaktadır. 1529 yılından öncesine dair Peresvetov, sadece Peresvet² ve Oslabya³ soyundan geldiğini söylemekle yetinmiştir. Onun siyasi kariyerindeki ilk adım 1529 yılında vuku bulmuştur. Bu yıldan itibaren Peresvetov ilk olarak Budin'de, Zapolya (1487-1540)'nın hizmetindeki Frederik Sapieha'nın⁴ birliklerinde görev yaptı. Frederik Sapieha, merkezîyetçi düşüncelerin müdafisi olan Litvanyalı bir soyluydu. Peresvetov, 1529-1532 yılları arasında bu görevi icra etti. Akabinde 1532'den 1534 yılına dek Andrey Teçinskiy'in⁵ birlikleriyle Ferdinand Habsburg (1503-1564)'a hizmet etti ve ardından Moldova'ya geçti. Zimin'e göre Peresvetov'un Moldova'ya gidişi Petru Rareş (1483-1546)'in Ferdinand Habsburg ile yakınlaşmasıyla bağlantılıydı. Nitekim Gritti'nin öldürülmesiyle birlikte Zapolya, Transilvanya'yı ele geçirmek için harekete geçti. Petru Rareş ise Ferdinand ile

2 Bryansk doğumlu bir boyar olan Peresvet, Troitse-Sergiyeva Manastırı'nda rahip olmasının yanı sıra aynı zamanda bir savaşçıdır. 1380 yılında vuku bulan Kulikovo Meydan Muharebesi'ne Rodion Oslabya ile birlikte katılmıştır. Dönemin Moskova knezi Dmitriy'i sefer için kutsamış ve zaferi müjdelemiştir. Rivayete göre Dmitriy'e; "Alçak Tatarlara esir düşmektense bizim için ölmek daha iyidir!" diyerek atını dört nala koşturmuştur. Tatar savaşçısı Çelibe ile güreşerek can vermiştir. Bkz. (Peresvet, 1908: 519, 520; Yücel ve Saginayeva, 2020: 155-168).

3 Peresvet gibi Troitse-Sergiyeva Manastırı'ndaki bir rahiptir. Dönemin efsanelerine göre Kulikovo Savaşı'na Peresvet ile birlikte katılmış ve savaş sırasında ölmüştür. Bkz. (Oslyabya, 1897: 284)

4 Bu ismin hangi tarihi figür olduğuna dair ihtilaflar bulunmaktadır. Rjiga'nın eserinde Fendrik Skopijiç olarak belirtilen bu kimseden devrin kaynaklarında bahsedilmemiştir. Fakat Rjiga'nın bu bahsi, yazım yanlışından kaynaklanmaktadır. Nitekim Peresvetov'un eserlerinin tam nüshasında bu kimsenin soyadı Sopejniç olarak karşımıza çıkar. Sopejniç, Sopeha, Sapieha soyadı ise XVI.-XVII. yüzyıllardan itibaren Litvanya'nın önde gelen soylu ailelerinde görülmektedir. Peresvetov'un bu noktada bahsettiği zat, Frederik-Fyodor İvanoviç Sopega'dır. Bkz. (Soçineniya İ. Peresvetova, 1956: 302; Lerski, 1996: 525)

5 Andrey Teçinskiy 1530'lu yıllarda tarihi kayıtlarda görünen gerçek bir figürdür. 1532 yılında I. Süleyman'ın Alman seferi sırasında Ferdinand'ın safında yer almıştır. (Soçineniya İ. Peresvetova, 1956: 302)

ittifak yapmak istiyordu. Bu amaçla Rareş, 1534 yılının Nisan ayında elçilik heyetini Ferdinand'a gönderdi. Taraflar arasında anlaşma yapılması için girişimler başladı. Bu şartlar altında Peresvetov'un Suceava'ya gitmesi oldukça doğaldı. Ancak onun Petru Rareş'e hangi amaçla geldiği net değildir. Yine de seyahatinin bir çeşit askeri-diplomatik bir vazifeye ilişkili olduğu mümkün görünmektedir (Zimin, 1958: 318-323).

Zimin'in iddiasına göre Peresvetov, 1538'in sonunda ya da 1539'un başında Rusya'ya geldi. 1538 yılında Rus Çarı IV. İvan ile Litvanya Kralı Sigismund (1467-1548) arasında bir ateşkes antlaşması imzalandı ve iki devlet arasında barış dönemi başladı. Bu koşullarda İvan Peresvetov, Litvanya'dan örneklerini getirdiği hafif süvari kalkanları ile birlikte Moskova'ya geldi. XVI. yüzyılın 30'lu yıllarında Litvanya ile münasebetlerden sorumlu Rus soylusu Mihail Yuriyeviç Zaharin, Çar IV. İvan tarafından Peresvetov'un projesi için görevlendirildi. Ancak Zaharin'in 1539 sonbaharındaki ölümü Peresvetov için ağır bir darbe oldu. Zaharin'in ölümünü müteakip Peresvetov, muhtelif davalarda boyarlara karşı direnmek zorunda kaldı. Tüm maddi birikimini bu davaların masraflarına harcadı. Bu şartlarda Peresvetov, hükümdara şikâyetinde bulunmaya karar verdiyse de başlangıçta bir sonuç elde edemedi (Zimin, 1958: 324-331).

Nihayetinde Peresvetov, 8 Eylül 1549 günü Çar IV. İvan'a, *Küçük Arzuhal* ile birlikte diğer iki kitapçığını sundu⁶. *Küçük Arzuhal*'e herhangi bir cevap almadan, Eylül veyahut Ekim ayında, *Büyük Arzuhal* ile birlikte diğer kitaplarını da takdim etti. Müellifin bu eserleri, ideal hükümdar ve devlet anlayışına ilişkin fikirlerini ve Moskova Çarlığı'nın inkişafı için proje önerilerini ihtiva ediyordu. Ancak bu eserlerin takdimini müteakip Peresvetov'un akıbeti muallakta kaldı (Zimin, 1958: 331,332). Sadece 1562 yılından önceye tarihlenemeyen, *Çarlık Arşivi*'ndeki 143. kutuda yer alan bir vesikada Peresvetov'un adına rastlanılır (Zimin, 1958: 336). Bu bilgi dışında onun akıbetine dair net bir veri bulunmamaktadır.

1.2. Nicollo Machiavelli

Nicollo Machiavelli'nin yaşam öyküsü hakkında, Peresvetov'a nazaran daha kapsamlı bilgiler mevcuttur. Machiavelli, Toscana'nın köklü ailelerinden birinin oğlu olarak 3 Mayıs 1469'da Floransa'da doğdu. 1498 yılına dek olan yaşamı hakkında pek malumat bulunmamaktadır. Zikredilen döneme dair en net bilgi, Machiavelli'nin Latince'yi öğrenmiş olduğudur. Bunun dışında, klasik Latin ve Yunan edebiyatı öğrendiği, babasından hukuk bilgisi edindiği ve Floransa Üniversitesi'nde eğitimini tamamladığı ileri sürülmektedir. 1498'de burjuvazinin Savonarola'yı devirip öldürmesinin akabinde, nüfusun ancak çok küçük bir azınlığının yurttaş ayrıcalığına sahip olduğu cumhuriyet yeniden tesis edildi. Bu tarihte 29 yaşında olan Machiavelli, yeni yönetimin en önemli

6 İvan Peresvetov'un Çar'a takdim ettiği bu kitapların muhteviyatı şu şekildedir: *Çargrad'ın Kuruluşu ve Alınışı Hikâyesi, Kutsal Kitaplar Menkıbesi, Fatih Sultan Mehmed Menkıbesi, Filozofların İlk Kehanetleri, Küçük Arzuhal, Filozofların İkinci Kehanetleri, Konstantin Menkıbesi.*

organlarından biri olan *Özgürlük ve Barış İçin Onlar Kurulu*'nun sekreterliğine atandı. Yaklaşık 14 yıl boyunca Floransa Cumhuriyeti'ne hizmet etti. Bu süre boyunca muhtelif diplomatik görevlerde bulundu. Fakat Machiavelli'nin hizmetleri 1512 yılında son buldu. Nitekim Fransa'yı mağlup eden İspanyollar, Floransa'yı da teslim olmaya zorlamışlardı. Bu esnada Medici Ailesi kente dönüp iktidarı yeniden ele geçirdi. Cumhuriyetin yıkılışıyla birlikte Machiavelli, ağır bir para cezasıyla birlikte görevinden uzaklaştırıldı. Hatta 1513 yılında Medicilere karşı bir komploya karıştığı gerekçesiyle üç ay boyunca hapsedilip işkencelere maruz kaldı. Akabinde ise Santa Andrea kasabasında bir çiftliğe yerleşti. Burada *Prenslıklar Üzerine* (De Principatus) adlı eseri kaleme almaya başladı. Aynı yıl tamamladığı bu eseri ilk olarak Giuliano de Medici (1479-1516)'ye, akabinde onun 1516'da ölmesi üzerine Lorenzo di Piero de' Medici (1492-1519)'ye adadı. Buradaki amacı bağışlanmak ve siyasal görevine yeniden dönebilmektir. Ancak Lorenzo'nun kendisine sunulan bu kitabı okuyup okumadığı şüphelidir. 1519 yılında mütefekkir, Romalı tarihçi Titus Livius'un Roma tarihini anlatan 142 kitaplık eserinin ilk on kitabı üzerinde bir tür açıklama niteliğindeki *Titus Livius'un İlk On Kitabı üzerine Söylevler* ya da kısaca *Discorsi* (Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio) adlı eserini de tamamladı (Ağaoğulları, 2015: 320, 321).

Devlet içerisindeki görevini yeniden kazanmaya çalışan Machiavelli, nihayetinde bu amacında başarılı oldu ve Medicilerin himayesini kazandı. Bu ortamda Machiavelli, 1521 yılında *Savaş Sanatı* (L'arte della guerra) adlı eserini neşretti. Akabinde Kardinal tarafından Floransa için bir anayasa taslağı hazırlamakla ve Floransa tarihini yazmakla görevlendirildi. Bu görev neticesinde yazar, *Floransa Devletinin Yeniden Düzenlenmesi Üzerine Söylevler* adıyla bilinen bir anayasa tasarısını kaleme aldı. Ardından, *Luccalı Castnuccio Castracani'nin Yaşamı* (La vita di Castnuccio Castracani da Lucca) adlı eserini yazdı ve son yapıtı olan *Floransa Tarihi* (Le Istorie Fiorentine)'ni 1525'te tamamlayıp Papa VII Cleo (1478-1534)'ya sundu. 1527 yılında Medici idaresi yeniden yıkıldı ve Cumhuriyet'e geçiş yapıldı. Yeni yönetim Machiavelli'ye itimat etmeyip ona herhangi bir görev vermedi. Bu durumdan mustarip olan yazar, 23 Haziran 1527 günü müteessir bir şekilde vefat etti (Ağaoğulları, 2015: 320, 321).

2. PERESVETOV İLE MACHİAVELLİ FİKRİYATININ KESİŞME NOKTASI: LEH VE İTALYAN HÜMANİSTLER

İ. İ. Polosin'e göre Peresvetov'un Çar IV. İvan'a takdim ettiği kitapçıklar arasında Machiavelli'nin eserleri de bulunmaktaydı (Talmazan. 2021: 158). Hatta onun iddiasına göre Machiavelli'nin eserlerini Moskova'ya Giovanni Tedaldi⁷ getirmiş olabilirdi (Zimin, 1958: 273) (Youssim, 2011: 239). Polosin bu savlarıyla, Peresvetov ile Machiavelli arasında bağlantının olduğunu iddia eden ilk araştırmacıydı. Fakat onun

7 Giovanni Tedaldi, XVI. yüzyılda yaşamış Floransalı tacirdir. 1551-1565 yılları arasında birçok kez Rusya'yı ziyaret etti. Hatta Antinio Possevino ile görüşüp ona Rusya hakkında bilgi verdi. Bk. "Tedaldi (Djiovanni Thedaldi)". (1901). *Entsiklopedičeskiy Slovar Brokgauza i Efrona*, Tom 32a, St. Petersburg: Semenovskaya Tipografiya, 761.

argümanları pek ikna edici değildir. Örneğin Polosin, Machiavelli'nin de Peresvetov gibi Makedon kalkanlarıyla ilgilendiğini öne sürmüştür. Filhakika Machiavelli'nin Savaş Sanatı'nda Makedon kalkanlarından bahsedilir. Oysa Machiavelli'ye göre uzun bir silah olan kargı ile kalkanı birlikte taşımak doğru değildir. Hatta Makedon birliklerinin *sarissa* adlı silahlarla birlikte kalkan taşıdıklarını iddia eden kimi yazarlara şaşkınlığını dile getirmiştir (Machiavelli, 2003: 112, 113).

Öte yandan Peresvetov'un, Machiavelli'nin eserleriyle karşılaşmış olması mümkündür. Nitekim yukarıda bahsedildiği üzere Peresvetov, 1529-1532 tarihleri arasında Zapolya'ya hizmet amacıyla Budin'de bulundu. Akabinde Ferdinand Habsburg'a kısa sürelik bir hizmetinin ardından Moldova'ya, Petru Rareş'in yanına gitti. Buradaki mühim nokta, Peresvetov'un Budin'de olduğu dönemde Macaristan bölgesinde bazı hümanist düşünürlerin ve görevlilerin de etkili bir şekilde faaliyet gösterdiğiidir. Örneğin Jan Laski⁸, yeğeni Jaroslaw Hieronimus Laski⁹'yi, Ferdinand'a karşı Zapolya'ya yardım etmek amacıyla Macaristan'a göndermişti (Lyuboviç, 1896, 360-361). Bu zat, 1527'de Ferdinand tarafından yenilgiye uğradıktan sonra Transilvanya'da mülteci hayatı yaşamaya başlamıştı. Laski ailesinin diğer bir ferdi olan Genç Jan Laski¹⁰, 1529'da Zapolya ta-

8 1456 yılında Lehistan'ın soylu bir ailesinden doğan Jan Laski, iyi eğitim almış ve 1495 yılında Lehistan Kraliyet Şansölyesi Zawiska Kurozwecki'nin kâtipliğini yapma görevini elde etmiştir. Kurozwecki vasıtasıyla 1495 ve 1500 yıllarında Roma'ya elçi olarak gönderilmiştir. Akabinde Lehistan Kralı Aleksandr Jagiellon'un kâtipliğini yapmıştır. Kral onun yeteneklerinden etkilenip kraliyet mührünü Jan Laski'ye teslim etmiştir. Dolayısıyla Jan Laski, bu nüfuzuyla ferman çıkarabilecek kadar ileriye gitmiştir. I. ve II. Sigismund devirlerinde de görevini sürdürmüştür. Bununla birlikte Kalvinist reform hareketinin önderi haline gelmiştir. Bk. Bain, Robert N. (1911). Laski. *Encyclopedia Britannica*, Vol. 16, New York: Horace Everett Hooper, 234-235.

9 Jan Laski'nin yeğeni olan Jaroslaw Laski, diplomat olarak görev yapmıştır. 1524 yılındaki ilk görevi, Fransa kralı ile Türk karşıtı bir ittifak oluşturmak ve evlilik bağı kurmaktır. Fakat bu proje başarısızlıkla sonuçlanmıştır. I. Sigismund'un Avusturya yanlısı politikalarına karşı çıkarak Macar tahtına aday olan Jan Zapolya'nın hizmetine girdi. Zapolya onu Paris, Kopenhag ve Münih'e elçi olarak gönderdi. Fakat Zapolya'nın 1527 yılında I. Ferdinand'a yenilmesiyle birlikte kendisini mülteci olarak buldu. Akabinde Zapolya'nın Osmanlı Devleti ile anlaşmasıyla birlikte Jaroslaw Laski, İstanbul'a elçilik görevini icra etti. Sadrazamın gözdesi olan Gritti'nin güvenini kazandı ve Osmanlı padişahını da Zapolya'nın Macar kralı olarak kabul edilmesi hususunda ikna etti. Başarısını müteakiben Transilvanya'nın genel valiliğiyle ödüllendirildi. Ancak kralı Zapolya ile arası açıldı ve hapsedildi. Hetman Tarnowski'nin aracılığı sayesinde serbest bırakılsa da kısa süre sonra Krakow'da zehirlenerek öldürüldü. Bk. Bain, Robert N. (1911). Laski. *Encyclopedia Britannica*, Vol. 16, New York: Horace Everett Hooper, 234-235.

10 Amcası Jan Laski ile aynı ada sahip olan Genç Jan Laski, Jaroslaw Laski'nin ikinci oğlu olarak 1499 yılında dünyaya gelmiştir. Gençliğinde yurt dışında eğitim alıp 1526'da Lehistan'a dönmüş ve Veszprem Piskoposluğu'na atanmıştır. Yine amcası gibi kraliyet sekreterliğinde görev almıştır. 1531 yılında kişisel ilişkileri sebebiyle vazifelerinden istifa edip bir süre sıkıntılar içerisinde yaşadığıktan sonra 1543 yılında Almanya'ya kaçmıştır. Böylelikle Jan Laski'nin Avrupa hayatı başlamış, bu süreçte muhtelif fikirlerle tanışmış ve çeşitli eserler kaleme almıştır. Bk. Bain, Robert N. (1911). Laski. *Encyclopedia Britannica*, Vol. 16, New York: Horace Everett Hooper, 234-235

rafından Macaristan'daki Veszprem Piskoposluğu'na atanmıştı (Walewskiego, 1872: 4). Yine Stanislaw Laski¹¹ de kardeşleri gibi Macaristan'da bulunmuş ve Zapolya'ya hizmet etmişti (Youssim, 2011: 245). Bu isimler, dönem Avrupası'nda iyi eğitim almış hümanistlerdi. Bilhassa Stanislaw Laski'nin XVI. yüzyılın ilk yarısında kaleme aldığı *Savaşta Hazırlılık Üzerine Kitaplar* (Księgi O Gotowości Wojennej) adlı eseri (Janakowski, 2018: 96) konumuz nokta-i nazarında ehemmiyet arz etmektedir. Zira bu hümanist mütefekkirin Machiavelli'nin Savaş Sanatı adlı kitabıyla tanışmış olup onun etkisinde eserini kaleme aldığı düşünülebilir. Yine aynı şekilde Stanislaw Laski ile Jaroslaw Hieronimus Laski'nin 1529'da İstanbul'a elçi olarak gitmesi, Peresvetov'un Osmanlı Devleti'ne dair kapsamlı bilgileri nereden öğrendiği hususunda dikkat çekicidir. Bütün bunlara ek olarak iyi bir Makyevelist olan ve Osmanlı Devleti'ni yakından tanıyan Antun Vrancic¹² de 1527 gibi erken bir tarihte Zapolya'ya hizmet etmekteydi. Hatta 1530 yılında Zapolya'nın kraliyet sekreteri görevini icra etmeye başlamıştı. Yine bu zat, Türklerle oldukça yakın olan Tranquillus Parthenicus Andronicus'un¹³ da arkadaşığıydı (Kolunic, 2018: 29; Youssim, 2011: 244). Bunların yanı sıra Peresvetov hakkında müstakil bir çalışmanın yazarı olan

- 11 Stanislaw Laski'nin hayatına dair bilgiler, kardeşlerine nazaran daha kısıtlıdır. XV. yüzyılın sonlarında doğduğu düşünülmektedir. Onun yaşam öyküsüne dair ipuçları, Erasmus'un Jan Maldonatus'a yazdığı mektuplardan elde edilebilir. Bu mektupta Genç Jan Laski'den söz ederken, "büyük beklentileri olan" bir çocuk olarak Genç Jan Laski'nin kardeşi Stanislaw Laski'den bahsedilmiştir. Daha sonraları 1516-1518 yıllarında kardeşleriyle birlikte Paris'e eğitim aldığı bilinmektedir. 1527'de Zapolya'nın hizmetinde Fransa ve İngiltere'ye diplomatik bir vazife için gitmiştir. Ayrıca kardeşi Hieronimus Laski'ye İstanbul yolculuğunda eşlik etmiştir. 1530'da ise Zapolya'nın saflarında Ferdinand Habsburg'a karşı savaştığı bilinmektedir. Bk. Janakowski, Marcin. (2018). *Between Facts and Panegyrics; Tracing the Youth and Peregrinations of Hieronim, Jan and Stanislaw Laski. Review of Historical Sciences*, 17 (3), 67-101.
- 12 1504 yılında Sibernik'de doğan Antun Vrancic, gençliğinde Padua, Viyana ve Krakow'da eğitim görmüştür. Amcası İvan Statilic, Macar tahtı için ihtilaflar esnasında Zapolya'nın safında yer almıştır. Antun Vrancic de 1530 yılında Zapolya'nın kraliyet sekreterliğine atanmıştır. Henüz yirmili yaşlarda olan Vrancic, bir dizi yüksek dini mevkileri de elde etmeyi başarmıştır. 1527 gibi erken bir tarihte Zapolya tarafından muhtelif diplomatik vazifelerle görevlendirilmiştir. Örneğin 1530 yılında henüz yirmi beş yaşındayken Leh Kralı ile görüşmek amacıyla Krakow'a gönderilmiştir. Bunun haricinde dönem Avrupası'nın büyük güçleriyle yapılan temaslarda da yer almıştır. Bu diplomatik vazifeler arasında Antun Vrancic, sık sık Osmanlı ülkesini ziyaret etme fırsatı bulmuştur. Bk. Kolunic, Martin Rota. (2018). *Biography of Antun Vrancic. The Istanbul Letters of Antun Vrancic; Croatian and English Translation of Selected Latin Letters*. (Ed. Zrinka Blazevic, Anđelko Vlaisić), İstanbul: Croatian Academy of Sciences and Arts, 28-30.
- 13 Franjo Trankvil Andreis ya da Franciscus Tranquillus Andronicus olarak da bilinen Tranquillus, 1490 yılında Trogir'de doğdu. Çeşitli İtalyan üniversitelerinde eğitimini tamamladıktan sonra 1513-1515 yılları arasında Jan Laski hizmetinde Roma'da bulundu. Akabinde Viyana'ya, İngolstadt'a, Augsburg'a ve Leipzig'e seyahat etti. 1518'de Leipzig Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Aynı yıl Türklere karşı duaları ihtiva eden bir eser kaleme aldı. Dönemin önemli düşünürlerinden olan Erasmus ile bir dizi yazışma içerisine girdi. Bk. Lucin, Bratislav. (2018). *A Missed Encounter; Tranquillus Andronicus and Erasmus of Rotterdam. Erasmus Studies*, 38, 55-63.

Rjiga'nın araştırmasına göre Peresvetov, Leh hümanist düşünürler olan Stanislaw Zaborowski, Mikolaj Rej ve Frycz-Modrzewski gibi yazarlarla tanışma fırsatı elde etmişti (Matuszewski, 1972: 136). Tüm bu koşullarda, Peresvetov'un sıklıkla bahsettiği "Latin doktorlarının" Tranquillus Parthenius Andronicus, Anton Vrancic ve yahut yukarıda zikredilen düşünürler olma ihtimali kuvvetlidir (Youssim, 2018: 135, dipnot 9; Youssim, 2011: 244). Neticede İvan Peresvetov, Machiavelli başta olmak üzere batılı düşünürlerin eserlerinin nüfuz ettiği ve hümanist fikirlerin yayıldığı bölgelerde yaşamıştır. Dolayısıyla Machiavelli'nin düşünceleriyle tanışmış olması mümkündür. Öte yandan İvan Peresvetov'un Osmanlı Devleti topraklarına hiç gitmemiş olmasına rağmen onun bu konudaki kapsamlı bilgisi, bu malumatı söz konusu zatlardan edinildiğini gösterebilir.

3. PERESVETOV İLE MACHIAVELLİ'NİN SİYASET FELSEFESİNDEKİ BENZERLİKLER

İki mütefekkirin fikriyatına dair benzerlikleri aktarmadan evvel, bu iki ismin aynı gayeye eserlerini kaleme aldıklarını belirtmek gerekir. Machiavelli, kendisini sürgüne gönderen hükümdara bağlılığını bildirmek ve çektiği dertlerden kurtulabilmek amacıyla dönemin hükümdarına eserini takdim etmiştir. *Hükümdar*'ın ilk sayfasında şöyle yazar:

"Bir hükümdarın ilgisini çekmek isteyenler çoğunlukla sahip oldukları en değerli eşyaları ya da hükümdarların en çok sevdiği armağanları sunarak huzuruna çıkarlar... Ben de Ekselansları'na bağlılığımın bir göstergesi olarak, sahip olduğum en değerli eşyalarımın arasında, güncel yaşamışlıkların yoğun deneyimiyle yoğunlaştığım, eskilerin derslerinden öğrendiğim büyük insanların eylemlerine ilişkin bilgiler kadar beğendiğim bir şey bulamadım." (Machiavelli, 2018: 1).

Bununla birlikte yazar, "tehlike ve huzursuzluk dolu" uzun yıllar geçirdiğini, "kara yazgının peşini bırakmadığını" ve "hak etmediği tokadı durmaksızın yediğini" dile getirmiştir (Machiavelli, 2018: 1, 2).

Machiavelli ile çok benzer bir üslubu İvan Peresvetov, Çar IV. İvan'a karşı kullanmıştır. O da mustarip olduğu sıkıntılardan kurtulmak için çara eserlerini sunmuştur. Küçük Arzuhal'inde Peresvetov, çarın Zaharin adlı bir boyarı kendisiyle ilgilenmesi için tayin ettiğini fakat onun ölümünden sonra on bir yıl boyunca çara ulaşamadığını belirtmiştir. Kısa zamanda ahvali kötüleşmiş, nüfuzlu kimseler onun mülkünü harap etmişlerdir. Bürokratik koşullar ve baskılar sebebiyle Peresvetov, her şeyini kaybetmiştir. Üstelik diğer krallıklardan getirdiği servetini harcaıyıp bitirmiştir. Bu baskılar ve istismarlar arasında, "çıplak, yalınayak ve yurtsuz" kalmıştır. Kendi deyişiyile, üç krallıkta hizmette bulunmuş fakat böylesi bir baskıya hiçbirinde şahit olmamıştır. Bu sebeple hükümdara, kabiliyetlerinin boşa gitmemesi için seslenir ve "düşmanlarla ölüm oyunu oynayan savaşçılar için" söz konusu kalkanların yeniden üretilmesinin mümkün olduğunu söyler (Soçineniya İ. Peresvetova, 1956: 163-165). Yine Machiavelli gibi büyük insanların düşüncelerini hükümdara sunduğunu belirtir: "Grek filozoflarının, Latin doktorlarının ve Moldova voyvodası Petru'nun bilgelikleri. Ben Simeon oğlu İvan Peresvetov, birçok

krallıktan bu özdeyişleri ve çarlık belgelerini Rusya'nın yüce ve soylu knezine getirdim.” (Soçineniya İ. Peresvetova, 1956: 170).

Peresvetov'un siyaset felsefesi, iki ana kavram üzerine şekillenir. Bunlar *groza*¹⁴ ve *pravda* kavramlarıdır. Müellifin çara sunduğu Büyük Arzuhal'in temelinde aristokrasinin güçlenmesine engel olunması gerekliliği yatar. Ekonomide, hukukta, askeriyedeki sorunların tamamı aristokrasinin suiistimalleri ile sıkı sıkıya ilişkilendirilmiştir. Bir diğer deyişle Peresvetov'a göre temel sorun aristokratların gereğinden fazla nüfuz sahibi olmasıdır. Buna karşın devlet idaresinin güçlü bir şekilde hükümdarın elinde toplanması ve icraatlarında acımasız davranması gereklidir. Bu hususlarda çar, adaleti ve ideal bir idare biçimini tesis etmek için soylulara karşı merhametsiz olmalıdır. Peresvetov'un diğer eserlerinde de sık sık sözü edilen *groza* (korku, dehşet) kavramının bu temelde anlam kazanır. Ona göre çar, *groznyi* yani korkutucu, dehşetli, yavuz olmalıdır. Bu önerisinde de Fatih Sultan Mehmed'i baz almıştır. Ona göre Fatih Sultan Mehmed, yargıçlarının rüşvet aldığı ve haksız bir şekilde yargıladıklarını öğrenir. Akabinde bu kimselerin derilerinin yüzülmesini ve derilerinin üzerine; “Böyle bir dehşet saçmadan ülkede adalet sağlanamaz. Bir hükümdarın ülkesinde adaleti sağlaması, suçlu ise en sevdiği insanı bile bağışlamaması demektir. Dehşetin olmadığı hükümdarlık, dizginsiz at gibidir” cümlelerinin yazılmasını, ardından bu derilerin mahkeme binasına çiviyle çakılmasını emretmiştir (Soçineniya İ. Peresvetova, 1956: 152-155; Aykut, 1982: 875-877; Acar, 2019: 16). Hatta Müslüman Türklerin, “hakiki inanca sahip” Ortodoks Bizanslıları yıkmasının kökenlerinde bu dehşetin olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre bu üzücü hadisenin temelinde, Bizans İmparatorluğu'nda adaletin ve adaleti temin etme aracı olan dehşetli idarenin bulunmaması yatmaktaydı (Mihaylova, 2011: 166).

Peresvetov'un ana fikirlerindeki ikinci unsur *pravda* kavramıdır. *Pravda*, en genel manasıyla adalet anlamını taşımaktadır. Peresvetov'a göre adalet, her şeyden üstün gelmektedir. Grekler, adaletten ödün verdikleri için imparatorluklarını kaybetmişlerdir. Moskova Çarlığı onların düştüğü bu hataya düşmemelidir. Öte yandan çarlık topraklarında adaletsizliğin ortaya çıktığını da Petru Rareş'in ağzından aktarmaktan çekinmemiştir: “Moskova'da hakiki inanç vardır ancak adalet yoktur. Adalet yoksa, hiçbir şey yok demektir.” (Soçineniya İ. Peresvetova, 1956: 176).

14 Peresvetov eserlerinde sık sık *groza* kavramını kullanmıştır. Hatta siyasi fikirlerini adalet ile birlikte *groza* kavramı üzerinde temellendirmiştir. Bilindiği üzere IV. İvan'a da *İvan Groznyi* denilmektedir. *Groznyi* kelimesi Türkçeye “Korkunç” olarak çevrilmiş de bu hatalı bir kullanımdır. Nitekim kelime yalnızca “Korkunç” anlamına sahip değildir. Bunun yanında “yüce, güçlü, tehdit saçan” gibi anlamları da bulunmaktadır. Bk. (Ortaylı, 1933: 208). *Groznyi* sıfatının nispeten daha uygun bir karşılığı “yavuz” sözcüğüdür. Bu kelimenin “güçlü, kudretli” gibi anlamlarının yanı sıra “kötü, zalim” manaları da vardır. Bu bağlamda *groza* kelimesi sadece korku ve dehşet ile tanımlanamaz. Peresvetov'un bu kavramı kullanım tarzını ele alarak kelimenin “huşu veren güç” anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Nitekim Peresvetov hükümdarın *groza* kavramına sahip olması gerektiğini ifade ederken, sadece acımasız olması gerektiğine dikkat çekmemiştir; suçluya ve adaleti suiistimal eden kimselere karşı zalimce davranmaktan, böyle yaparak adaletli bir şekilde yönetmekten ve itibar kazanmaktan söz etmiştir.

Peresvetov'a göre adaleti temin etmeye yönelik girişimlerin hepsi meşru sayılmalıdır. İdeal bir hükümdar, ülkesindeki adaleti sağlamak adına her türlü dehşeti kullanmaktan çekinmemelidir. Askerlerine cömert olup bir baba şefkati ile yaklaşmalı ancak adalete zeval getirecek her hususta zalim yönünü ortaya koymalıdır. Hükümdar, kanunsuzluktan ve adaletsizlikten kaçınmalı ve hizmetkârlarına dahi acımasız ve dehşetli olmalıdır (Mihaylova, 2011: 166). Peresvetov'a göre tüm bunlar hükümdarın bilgeliğini oluşturur. *Filozofların Kehaneti* adlı eserinde IV. İvan'ı bekleyen ulu, şanlı bir geleceğin adalet ve dehşet idaresi sayesinde gerçekleşeceği yazılmıştır (Matuszewski, 1972: 163). O halde bu yüce ve şanlı gelecek için ön koşul, adaletin ve dehşetli idarenin icrasındır. Bunun en iyi temsilcisi ise Fatih Sultan Mehmed'dir. O adalet ile dehşeti bir arada icra eden bilge bir hükümdardır.

Klasik hükümdar algılarını yıkıp, iktidarın ahlaki ölçütlerle sürdürülmesine karşı tutum sergileyen Machiavelli de Peresvetov'a benzer düşüncelere sahiptir. Ona göre ideal hükümdar, gerektiğinde zalim olabilmeli, halka ve etrafına korku salmalı bilmelidir. Fakat bunu dengeli bir şekilde yapmalıdır. Hükümdar'da bu görüşlerini şöyle ifade eder: "İnsanları ya okşayacaksın ya da ortadan kaldıracaksın; çünkü vereceğin ceza hafif olursa, adam senden intikamını alır, ama ağır bir ceza verirsen artık başını kaldıramaz." (Machiavelli, 2018: 8). "İktidarı ele geçiren hükümdar gerekli gördüğü şiddeti iyice hesap etmeli ve her gün yinelememek için bir çırpıda uygulamalıdır." (Machiavelli, 2018: 36). "Hükümdar uyruğunu bir arada tutmak ve iktidara bağlılığını sağlamak için adının zalime çıkmasından asla gocunmamalıdır." (Machiavelli, 2018: 63). "Hükümdar korku salmayı öyle ölçüler içinde yapmalı ki sevgi kazanmıyorsa nefret de kazanmamalı... Hükümdarın ordularıyla birlikte olup ordunun başına geçtiğinde adının zalime çıkmasına hiç mi hiç aldırması gerekir." (Machiavelli, 2018: 64, 65). Kısacası Machiavelli, Peresvetov gibi hükümdarın acımasız bir yönetim sergilemesinden çekinmemesi gerektiğini vurgular. Bunun için ahlaki kaideleri de gözetmeye gerek yoktur. Ancak Peresvetov'dan farklı olarak Machiavelli, şiddetin ölçülü bir şekilde yapılması gerektiğini savunur. Bunu da etik temelden dolayı değil, iktidarın korunması açısından dile getirir.

Devlet idare biçimi olarak Peresvetov, katı bir merkezi yapıyı savunmaktadır. Çar IV. İvan'a Osmanlı idaresini överken, merkeziyetçi bir yönetimin ne denli etkili olduğunu izah etmeye çalışmıştır. Örneğin *Büyük Arzuhal*'de Peresvetov, IV. İvan'a Osmanlı'daki ekonomik merkeziyetçi yapının Rusya'da tesis edilmesini önermişti. Ona göre; "Tahta, tüm çarlığın gelirlerini kendi hazinesine toplayan ve bu hazinesinden askerlerine maaşlar ihvan edip onları memnun eden kudretli bir hükümdar gerekliydi. Böyle bir durumda hem askerler cesurca savaşacak hem de devlet hazinesinin sonu gelmeyecekti." (*Soçineniya İ. Peresvetova*, 1956: 175.) Peresvetov gibi Machiavelli de monarşi yanlısıdır. Nitekim İtalyan müellife göre, demokrasi yönetimi devleti zayıflatmaktadır. Dönem İtalya'sının içerisinde bulunduğu koşullar sebebiyle Machiavelli, monarşiyi en uygun yönetim biçimi olarak kabul etmiş ve bu noktada Hobbes ve Bodin ile hemfikir olmuştur (Ekinci, 1996: 224). Bu noktada Machiavelli, merkezi monarşi örneğinde Osmanlı Devleti'ni baz alır. Türk monarşisinin olumlu yönü olarak devleti ele geçirmenin zorluğudur. Çünkü hükümdarın çevresindeki kişiler, bir başkaldırı hareketine girişmezler; bu kişilerin yozlaştırılması

çok zordur, dahası yozlaştırılırsalar bile halkı arkalarından sürükleyemezler (Ağaoğulları, 2015: 331). Bu konuda Machiavelli şöyle yazar; “Türk devletlerine saldıranların, halkın hükümdarı ile yumruk gibi olduğunu ve işgal edeceği ülkede yaratacağı bir karışıklıktan çok kendi öz gücüne güvenmesi gerektiğini bilmesi zorunludur.” (Machiavelli, 2018: 16, 17). Bu açıdan Peresvetov ile Machiavelli, merkezi bir güçlü idare ve buna örnek olarak Osmanlı Devleti’ni gösterme konusunda birleşmektedirler.

Monarşi ile bağlantılı olarak iki yazarı birbirine yaklaştıran diğer bir nokta, devlet idarecilerine karşı temkinli olunması hususundadır. Bu konu, Peresvetov’un yakındığı temel hususlardan biridir. Yukarıda ifade edildiği gibi Peresvetov’a göre adaletin temin edilebilmesi için hükümdarın, soylulara karşı merhametsiz olması gerekirdi (Mihaylova, 2011: 166). Keza Bizans İmparatorluğu’nu çöküşe sürükleyen şey, devlet adamlarının gereğinden fazla zenginleşip tembelleşmesi ve devlette birçok suiistimale sebep olmalarıydı. Peresvetov’a göre onlar, şeytani kışkırtmalarla onursuz bir şekilde zengin olmuşlardı ve üzerlerinde bir devlet gücü kalmamıştı. Böylelikle onlar, Konstantin’in hazinesini mahvetmişler, kan ve gözyaşları arasında rehavete kapılmışlardı (Soçineniya İ. Peresvetova, 1956: 179, 180). Dolayısıyla Peresvetov için bir devletin mahvına sebep olacak temel unsurlardan biri, devlet adamlarının suiistimalleriydi. Machiavelli de bu gerçeği fark etmişti. Aristokrasinin istismarları hususunda Cesare Borgia (1475-1507)’nin faaliyetlerini örnek gösterdi. Borgia, Romagna’yı ele geçirdikten sonra buranın iktidarsız beyler tarafından yönetildiğini ve bu beylerin daha çok halkın mallarına el koyduğunu keşfetmişti. Aristokrasi devletin birliğini sağlamaktan çok parçalanmasına yol açıyordu. Onların bu açgözlülüğü sebebiyle ülkede her türlü düzenbazlık, yolsuzluk ve hırsızlık kol gezmekteydi. Borgia, Messer Remirro de Orco adındaki zalim birini göreve getirerek ona sınırsız bir yetki vermişti. O kimse de zalim idaresiyle kısa zamanda barışçıl bir ortam sağlamıştı (Machiavelli, 2018: 27, 28). Bu açıdan Machiavelli, soyluların lüzumsuz güçlenmesinin ülke için yıkım getirebileceğini düşünüyordu. Ona göre “birinin güçlenmesine omuz veren kişi kendi sonunu hazırladı”. Başkalarına zarar vermeden dürüst davranarak seçkinleri mutlu etmek olanaklı değildi, seçkinler her zaman ihanet edebilirdi. Bu yüzden hükümdar halkın dostluğunu kazanmalıydı (Machiavelli, 2018: 37, 38). Neticede Machiavelli, Peresvetov gibi devlet idarecilerinin nüfuzlarının törpülenmesi gerektiğini vurguladı.

Peresvetov ve Machiavelli düşüncelerindeki paralelliklerden bir diğeri, askeri meseleler üzerinedir. Peresvetov’a göre hükümdarın askeri bir bilgeliği olmalı ve savaştan kaçınmamalıydı. “Her kim hükümdarın savaşçı cesaretinin ve yüce alçakgönüllülüğünün onu ne zaman terk ettiğini öğrenmek isterse, hükümdarın düşmanlarının entrikasıyla karşılaşacaktır” diye yazdı. Böyle bir durumda hükümdar kendi çarlığının idari işleriyle ilgilenmez, askeri meselelere kafa yormaz; sadece kalbini, kehanetlerle ve cezbedici şeylerle heyecanlandırmaya çalışan kimselerle eğlenmeye bakar. Böyle yaptıkça askerlerine büyük bir mihnet verir, çarlığı üzerine bitmek tükenmek bilmeyen belaları getirir. Bununla birlikte, hükümdar için ne askeri cesaret ne de çarlığının varlığı tatmin edici olur. Bu noktada Peresvetov, Petru’nun sözlerini aktardı;

“Eğer askeri meselelerde hükümlerlik bilgeliğini ve çarlık hayatının düzenlerini bilmek isterseniz, o zaman Greklerin köleleştirilmesini hadisesini okuyun ve kederlenmeyin. Orada Tanrı'nın yardımını bulacaksınız. Tanrı tembel olana değil, Tanrı'dan yardım dileyene, adaleti sevene ve adaletli bir şekilde yargılayanlara yardım eder. Adalet, Tanrı'ya içten bir neşe; hükümdara yüce bir bilgelik verir.” (Soçineniya İ. Peresvetova, 1956: 170).

Kısacası Peresvetov, ideal devlet düzeninde hükümdarın askeri meselelerle iç içe olması gerektiğini vurgular. Hatta arzuhalinde IV. İvan için Tanrı'ya yakarırken, onun savaşçı ruhunun uysallaşmaması için dilekte bulunur (Soçineniya İ. Peresvetova, 1956: 178). Öte yandan Peresvetov, sultan ordunun başında sefere gitmediğinde, yerine bilge paşasını gönderdiğini kaydetmiştir (Soçineniya İ. Peresvetova, 1956: 159; Aykut, 1982: 880). Bu açıdan Peresvetov, ideal bir hükümdarın ordunun başında askerleriyle sefere iştirak etmesi, edemediği takdirde kabiliyetli bir kimseyi göndermesi gerektiğini savunmuştur.

Machiavelli'nin fikriyatında da benzer düşünceler hakimdir. Ona göre hükümdar, askerlik erdemine sahip olmalı ve savaştan kaçınmamalıdır (Machiavelli, 2018: 10). Tüm hükümdarlıkların sahip olması gereken temel altyapı, iyi yasaların varlığıyla birlikte etkili orduların mevcudiyetidir (Machiavelli, 2018: 46). Hatta Machiavelli, tıpkı Peresvetov'da olduğu gibi ideal hükümdarın neredeyse tüm uğraşlarının askerlik üzerine olması gerektiğini savunmuştur:

“Bir hükümdarın savaştan, savaşla ilgili yöntem ve düzenlemeden başka bir ereği, bir düşüncesi, bir uğraşısı olmamalı... Silahlardan çok şatafata önem veren hükümdarların iktidarlarını yitirdikleri bir gerçektir... Silahtan uzak durmanın verdiği zararlardan bir başkası da insanın küçük düşmesine neden olmasıdır.” (Machiavelli, 2018: 56).

Bununla birlikte Machiavelli'ye göre ideal bir hükümdar “Türklerin yaptıkları ve basiretli yöneticilerin her zaman yapmış oldukları, halen de yaptıkları gibi seferlere bizzat kendisi gitmelidir.” (Machiavelli, 2021: 122). Bu husus da Peresvetov'un düşüncesiyle birebir uyuşmaktadır. Neticede ideal hükümdar, güçlü ve istikrarlı bir idareyi sürdürebilmek için askeri meselelerde bilgi sahibi olmalıdır. Öte yandan iki mütefekkir de savaşlarda iyi ve donanımlı askerlerin önemini vurgulamıştır.

Peresvetov'un eserlerinde göze çarpan en önemli nokta, onun Fatih Sultan Mehmed'i ideal bir hükümdar olarak görmesidir. Fatih Sultan Mehmed Menkıbesi'nin yazarı için dünyada ve Tanrı katında en büyük erdemlilik adaletli olmak ve Tanrı iradesini yerine getirmektir. O, bu iradenin nasıl yerine getirileceği hakkındaki görüşlerinin kaynağını, Türk sultanının bilge ve filozof kişiliğinde ve onun adaletli devlet yönetim sisteminde bulur (Aykut, 1982: 865).

Fatih Sultan Mehmed büyük ölçüde Machiavelli'nin tasvir ettiği ideal hükümdar tipindedir. Nitekim Fâtih, Yıldırım Bayezid tarafından tesis edilen fakat 1402 tarihli Ankara Savaşı'nın akabinde dağılan Anadolu birliğini yeniden kurmaya muvaffak olmuştur. Machiavelli'nin, Anadolu ile bu yönden benzerlik gösteren İtalya için istediği de aynı şeydir. Fâtih, fethettiği Bizans'a gidip oturmuş, ancak inkıraz eden devletlerin hükümdar ailelerine başlangıçta dokunmamış, hatta onlara görev vererek faydalanma yolunu seçmiştir. Ancak Bizans'ın ihyâsı projesini iştirince eski hânedanın, bilhassa Trabzon Pontus Hânedanı'nın tüm hükümdarlarını idam ettirmek zorunda kalmıştır. Fâtih, askeri meselelere de ehemmiyet vermiş, bilhassa modern silahların kullanılmasına îtinâ ederek, girdiği savaşların birçoğunu kazanmıştır. Ayrıca dış politikada hassas davranmış, bu sayede hedeflerine ulaşabilmiştir. Öte yandan, devletin birliği ve kamu düzeninin devamında çok büyük titizlik göstermiş, hatta bu yolda gerekirse bizzat kendi aile fertlerinin bile tasfiyesini öngören meşhur kanunnâme maddesini koydurtmuştur. Neticede Fatih Sultan Mehmed, sağlam merkezîyetçilik esasına dayanan bir devlet teşkilatı kurmayı başarmıştır (Ekinci, 1996: 229). Tüm bu unsurlar, Machiavelli'nin ideal hükümdar algısına uymaktadır. Keza müellif, *Söylevler*'inde Yavuz Sultan Selim şahsından Fatih Sultan Mehmed ile II. Bayezid'i kıyaslamış ve eğer "eğer Sultan Selim büyükbabasına değil de babasına benzemiş olsaydı iktidarı zayıflardı" diye yazmıştır (Machiavelli, 2021: 99; Koç ve Topluk, 2021: 131).

İki düşünürün bir başka ortak noktası, ideal hükümdarın bilge ve eğitilmiş olması hususundadır. Peresvetov'un ideal hükümdarı Fatih Sultan Mehmed, "Türkçe eserler okuyarak yetişmiş bilge bir filozoftu. Yunanca eserler okuyup bunları kelimesi kelimesine Türkçeye çevirdiği zaman hükümdarın bilgeliği daha da artmıştı". Aynı zamanda müellife göre Fatih Sultan Mehmed, felsefe kitaplarına da ilgi duyardı; maiyetinde bilge filozoflar mevcuttu. Onlar ile sık sık sohbet ederek bilgeliğini arttırmıştı (Soçineniya İ. Peresvetova, 1956: 151, 152; Aykut, 1982: 874, 875). Bir diğer deyişle Fatih Sultan Mehmed, etrafında muhtelif bilge kimseleri barındıran ve onlarla sık sık sohbet eden filozof bir hükümdardı. Machiavelli için de hükümdarlar tarih okumalı ve ünlü kişilerin faaliyetlerini öğrenmeliydiler (Machiavelli, 2018: 58). Aynı zamanda sarayına bilge insanları almalı ve onlarla sık sık danışmalıydılar. Ona göre hükümdarın bakanlarının becerikli ve sadık olmaları, hükümdarın bilgeliğinin göstergesidir. Hükümdar ancak bu yolla erdem sevdalısı olduğunu gösterebilir (Machiavelli, 2018: 87, 88).

Bu noktada parantez açıp, iki isim için de erdemli ve bilge olmanın yolunun liyakatten geçtiğini söylememiz gerekir. İvan Peresvetov, Osmanlı askeri teşkilatındaki liyakat esasından oldukça etkilenmiş gözükmektedir. Fatih Sultan Mehmed Menkıbesi'nde Osmanlıların askeri faziletlerinden söz ederken Arnavut Paşa ve Karaman Paşa adlı iki ismi zikreder. Arnavut Paşa Arnavutluk topraklarından, Karaman Paşa da Karaman topraklarından getirilmiş bir esirdir¹⁵. Ancak bu iki isim, düşmana karşı cesaretle

15 Peresvetov, eserinde söz ettiği Arnavut ve Karaman paşalar hakkında detaylı malumat vermemiştir. Bu sebeple sözü geçen kişilerin kimliği müphemdir. Bazı görüşlere göre Arnavut

mücadele ettikleri, padişaha hizmette kusur göstermedikleri ve bilgece davranışlarda buldukları için ödüllendirilmiştir. Aynı şekilde padişah, diğer bilge kimselere de büyük unvanlar vermekten çekinmemiştir. Üstelik bunu yaparken onların atalarının kim olduklarını önemsememiştir. Nitekim Fatih Sultan Mehmed, ordusunun üst düzey komutanlarına ve askerlerine şöyle seslenir: “Kardeşlerim, hepimiz Âdemoğluyuz, benim nazarımda en iyiniz, bana sadakatle hizmet eden ve düşmana karşı çetin bir şekilde durandır.” (Soçineniya İ. Peresvetova, 1956: 158, 159; Aykut, 1982: 880). Bununla birlikte Peresvetov’un risalesinde Augustus ile Büyük İskender’den örnekler vermiştir. Buna göre Augustus ve Büyük İskender’e dilenci görünümlü askerler gelmiş ve hükümdarlara buluşlar getirmişlerdir. Söz konusu hükümdarlar ise bu askerlere ve yeteneklerine ihtimam göstermişler ve onlara ihsanlarda bulunmuşlardır. Peresvetov, devletin ileri gelenlerinin zenginleşmesi yerine düşmanla cesur bir şekilde ölüm oyununu oynayan savaşçıların zenginleşmesi gerektiğini dile getirir. O halde önce savaşçı olan zenginleşmeli, sonra gerekirse tembelleşmelidir. “Savaşçının yüreğini memnun etmek için onu bir şahin misali beslemek gerekir.” (Soçineniya İ. Peresvetova, 1956: 172). Aynı şekilde Machiavelli de hükümdarın erdem sevdalısı olduğunu göstermesi için, erdemli ve yetenekli insanları kollaması ve uğraşlarında öne çıkanları onurlandırması gerektiğini yazmıştır. Çevresinin becerikli kişilerle çevrilmiş olması onun bilgeliğini gösterecektir. Keza bakanlarının da liyakat esasına dayalı olarak atanmış olması zaruridir (Machiavelli, 2018: 87, 88). Kısacası Peresvetov ile Machiavelli, nüfuza ya da soyluluğa değil doğrudan kişisel meziyetlere ve başarılarla dayanan bir sistem önermişlerdir.

Peresvetov, Büyük Arzuhal’inde IV. İvan’a, Kazan’ı ele geçirip insanları kılıçtan geçirmesini ve bazılarını esir almasını tavsiye eder (Soçineniya İ. Peresvetova, 1956: 182). Peresvetov’un, bir başka ülkenin topraklarını ele geçirme hususundaki görüşlerinin bulunduğu tek nokta burasıdır. Anlaşılan o ki Peresvetov, ele geçirilen bölgelerdeki halka da merhamet edilmemesi gerektiğini savunur. Machiavelli de özgürlüğe alışkın devletler ele geçirildiğinde onları elde tutmanın üç yolundan bahseder. Buna göre ilk yol onları tamamen ortadan kaldırmak, ikincisi o bölgeye yerleşmek, üçüncüsü ise vergiye bağlayıp yerel bir hükümet oluşturmaktır. Ona göre “gerçekten sahiplenmek için yakıp yıkmaktan başka çare yoktur.” (Machiavelli, 2018: 18, 19). Yine iki müellif, ulusal bağımsızlığın korunması hususunda da aynı görüşlere sahiptir (Youssim, 2011: 251). Ayrıca Peresvetov’un önerilerinde başkent Nijniy Novgorod’a taşınması gerektiği söz konusudur. Machiavelli de Fatih Sultan Mehmed örneğini vererek başkent fethedilen yerlere taşınması konusundan bahsetmiştir (Youssim, 2011: 248).

Paşa, Arnavut kökenli olduğu düşünülen sadrazam Gedik Ahmet Paşa; Karaman Paşa ise diğer bir sadrazam olan Karamanî Mehmed Paşa’dır. Öte yandan bir diğer iddia; Peresvetov’un dönemin hükümdarı olan I. Süleyman’ın maiyetindeki bazı kimselerden söz ettiğiidir. Bu faraziyeğe göre Arnavut Paşa, Damat Çelebi Lütfi Paşa olarak adlandırılan sadrazam; Karaman Paşa ise daha evvelinde Karaman vilayetinde görev yapmış olan Ayas Mehmed Paşa’dır. Bkz. (Rozaliyeva, 1990: 218)

SONUÇ

XVI. yüzyıl Rus yazın hayatı, devlet anlayışına ilişkin fikirlerin oluştuğu mühim bir devirdi. Bu dönemde Rusya'da, Avrupa'daki muadillerine benzer siyaset fikirleri oluşturuldu. Bu fikirlerin oluşumunda Yosif Volotskiy, Yermolay Yerazm, İvan Peresvetov vb. publitsistler önemli bir rol üstlendiler. Nitekim söz konusu isimler, hükümdarlığın doğasına dair daha rasyonel ve pragmatik fikirler ürettiler. Bu bağlamda onların fikirleri Machiavelli'nin pratik yararcılığına benzemektedir. Dolayısıyla bazı araştırmacılar, bu fikirlerin Doğu Avrupa yoluyla Rusya'ya ulaştığını varsaydılar. Peresvetov'un Çar IV. İvan'a takdim ettiği kitapçılar da bu açıdan değerlendirildi. Müellifin fikirlerinin kökenleri, dönem Avrupası'nın fikriyatında arandı. Hatta onun, Machiavelli'nin eserleriyle karşılaşmış karşılaşmadığı dahi sorgulandı.

Peresvetov'un Machiavelli'nin eserleriyle tanıştığına dair kesin bir ifade kullanmak mümkün değildir. Fakat yukarıda söz edildiği üzere, 1530'lu yıllarda Peresvetov'un bulunduğu ortam, dönemin Avrupalı aydınlarıyla temasa geçmesine izin vermişti. Filhakika Peresvetov da IV. İvan takdim ettiği eserlerinde Rusya dışındaki bilge kimselerden özdeyişler getirdiğini dile getirmişti. Bu bağlamda Machiavelli'nin fikriyatının Avrupa'da yayılmasını göz önünde bulundurduğumuzda, Peresvetov'un bu fikirleri tanıyıp Rusya'ya taşıdığı düşünülebilir. Keza bilhassa Machiavelli fikriyatının XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinde İngiltere'de dahi tartışıldığı bilinmektedir (Bireley, 1990: 15). Zikredilen dönemde onun fikirlerinin Orta ve Doğu Avrupa'da yayılması olasıdır. Dolayısıyla Peresvetov'un bu düşüncelere maruz kalmış olması mümkündür. Keza iki mütefekkinin mülahazatındaki benzerlikler bu varsayımı kuvvetlendirmektedir.

Peresvetov ile Machiavelli'nin düşüncelerindeki benzerlikler ekseriyetle ideal bir hükümdarın tasvirine ilişkindir. İki müellif de ideal bir hükümdarda bulunması gereken temel nitelikleri sunmuş, aynı zamanda iktidardayken hükümdarın icra etmesi gereken faaliyetlerden söz etmişlerdir. Bunlar en genel manasıyla şu şekildedir; hükümdarın zulüm ve merhametsizlik sergilemekten kaçınmaması, savaşa ve askeri meselelere önem vermesi, soylulara ve devlet idarecilerine karşı temkinli davranması, bilge ve eğitimli olması ve her daim liyakat esasını gözetmesi. Öte yandan söz konusu mütefekkirler, güçlü bir merkezi yapının tesisi, yeni ele geçirilen yerlerde gerektiği takdirde halkın yok edilmesi, ulusal bağımsızlığın korunması ve başkentin zapt edilen yere taşınması gibi hususlarda da benzer fikirler kaleme almışlardır.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2019). Rus Nokta-i Nazarından İdeal Bir Hükümdar Örneği Olarak Fatih Sultan Mehmed. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 1-22.
- Ağaoğulları, M. A. (2015). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aykut, A. (1982). İvan Peresvetov ve 'Sultan Mehmed Menkıbesi'. *Belleten*, 184, s. 861-882.
- Bain, R. N. (1911). Laski. *Encyclopedia Britannica*, Vol. 16, New York: Horace Everett Hooper. 234-235.
- Bireley, R. (1990). The Counter Reformation Prince; Anti-Machiavellianism or Catholic Statecraft in Early Modern Europe. London: University of North Carolina Press.
- Ekinci, E. B. (1996). Machiavelli ve Hukuk Tarihindeki Yeri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 10 (1-3), 213-252.
- Janakowski, M. (2018). Between Facts And Panegyrics, Tracing The Youth And Peregrinations Of Hieronim, Jan And Stanisław Łaski. *Review Of Historical Sciences*, 17 (3), 67-101.
- Koç, Y. & Topluk, G. (2021). Osmanlı İslami Politik Düşüncesi ve İdari Tecrübesinin Machiavelli Üzerindeki Etkileri. *Liberal Düşünce Dergisi*, 26 (101), 123-141.
- Kolunic, M. R. (2018). Biography of Antun Vrancic, *The İstanbul Letters of Antun Vrancic; Croatian and English Translation of Selected Latin Letters*, (Ed.: Zrinka Blazevic, Anđelko Vlaisić). İstanbul: Croatian Academy of Sciences and Arts, 28-30.
- Lerski, G. J. (1996). *Historical Dictionary of Poland (966-1945)*. London: Greenwood.
- Lucin, B. (2018). A Missed Encounter; Tranquillus Andronicus and Erasmus of Rotterdam. *Erasmus Studies*, 38, 55-63.
- Machiavelli, N. (2003). *Askerlik Sanatı*. (Çev.: Nazım Güvenç). İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Machiavelli, N. (2018). *Hükümdar*. (Çev.: Necdet Adabağ). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Machiavelli, N. (2021). *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*. (Çev.: Alev Tolga). İstanbul: Say Yayınları.
- Matuszewski, D. C. (1972). *Peresvetov: The Ottoman Example and the Muscovite State*. Washington University, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Mihaylova, T. V. (2011). K Semantiçeskoy Dinamike Politiceskih Simbolov: Tsarskaya 'Groza' v Russkoy Publitistike XVI. Veka. *Vestnik Krasnoyarskogo Gosudarstvennogo Pedagogiceskogo Universiteta İm. V. P. Astafeva*, T. 1, 165-169.
- Ortaylı, İ. (2010). Süleymân and Ivan: Two Autocrats of Eastern Europe. *Süleymân the Second and His Time*, (Ed.: Halil İnalçık, Cemal Kafadar). İstanbul: The İsis Press, 203-210.
- Oslyabya. (1897). *Entsiklopediceskiy Slovar*, (İzd.: F. A. Brokgauz, İ. A. Efron), T. 22, St. Petersburg: Semenovskaya Tipografiya, 284.
- Peresvet. (1908). *Russkiy Biografiçeskiy Slovar*, T. 28, St. Petersburg: Tip. İ. N. Skorohodova, 519-520.
- Rozaliyeva, N. Yu. (1990). Osmanskıe Realii i Rossiyskie Problemi v 'Skazanii o Magmete-saltane' i Drugih Soçineniyah İ. S. Peresvetova. *Osmanskaya İmperiya; Gosudarstvennaya Vlast i Sotsialno-politiçeskaya Struktura*, (Red.: S. F. Oreškova) Moskva: Glavnaya Redaktsiya Vostoçnoy Literaturı, 212-222.
- Soçineniya İ. Peresvetova*. (1956). (Sost.: A. A. Zimin). Moskva: İzdatelstvo Akademii Nauk.
- Talmazan, O. N.. (2021). Pravda Peresvetova i Pragma Makiavelli. *Slavyanskıe Çteniya*, 16-17, 156-175.
- Tedaldi (Djiovanni Thedaldi). (1901). *Entsiklopediceskiy Slovar*, (İzd.: F. A. Brokgauz, İ. A. Efron). T. 32a, St. Petersburg: Semenovskaya Tipografiya, s. 761.
- Walewskiego, C. (1872). *Jan Laski; Reformator Kosciola*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Youssim, M. (2011). *Makiavelli; Moral, Politika, Fortuna, Etika Makiavelli, Makiavelli v Rossii*, Moskva: İzdatelstvo Kanon.
- Youssim, M. (2018). XVI. Yüzyıl Rus Makyavelisti İvan Peresvetov'un Eserlerinde Yeni Prens'e Bir Örnek Olarak II. Mehmet. (Çev.: Durdu Kundakçı). *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite*. (Haz.: Cemal Bâli Akal). Ankara: Dost Kitabevi, 131-137.

Yücel, M. U. & Saginayeva, A. (2020). Altın Orda-Rus Mücadelesinin Edebiyata Yansıması: Zadoņına Destanı. *BİLİG*, 93, 149-179.

Zimin, A. A. (1958). *Peresvetov i Ego Sovremenniki*. Moskva: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

Hakem Deęerlendirmesi: Çift “kör” hakem incelemesi.

ıkar atışması: Yazar çıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek aldığını beyan etmemiştir.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü | *Ege University, Institute of Social Sciences*

Ege Sosyal Bilimler Dergisi | ***Journal of Ege Social Science***

e-ISSN 2651-4982

Cilt 5, Aralık 2024 | *Volume: 5, December 2024*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Sosyal BİLimler Enstitüsü adına Müdür (On behalf of Ege Univ. Institute of Social Sciences, Director): Prof. Dr. Mustafa MUTLUER  Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Dr. Öęr. y. Aytekin ERDOęAN  Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Koray KULEYİN (Enstitü Sekreteri | Institute Secretary)  Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Eriřim\)](#)

[İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esbd>

Ege Sosyal Bilimler Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Aralık ayında olmak üzere yılda bir kez yayınlanır.

Journal Of Ege Social Science is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published annually, in December.